

Prof. Maria Czerepaniak-Walczak
Uniwersytet Szczeciński

Opinia

o rozprawie doktorskiej Krzysztofa Kasperka pt.:
Propedeutyka samorządności dzieci w edukacji wczesnoszkolnej w szkole społecznej
napisanej na Wydziale Nauk Społecznych w Instytucie Pedagogiki UŚ
pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Tomasza Huka oraz promotorki pomocniczej dr Anny
Brosch, Katowice 2025
ss. 369 + Bibliografia, spis tabel, rysunków i materiałów wizualnych oraz Aneks

Uwagi wstępne

Mgr Krzysztof Kasperk wybrał się w podróż z grupą uczniów w poszukiwaniu istoty i specyfiki dziecięcej samorządności. Podróż tę odbywał przy naukowym wsparciu dra hab. prof. UŚ Tomasza Huka oraz promotorki pomocniczej dr Anny Brosch. Doświadczenia z tej podróży opisane są w przedłożonej do recenzji dysertacji. Jest to opowieść o ważnej pedagogicznie wyprawie po nauczycielską wiedzę i uczniowskie umiejętności autonomicznego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu wspólnoty, jaką w tym przypadku jest klasa szkolna. Jest to opowieść o wyprawie w nieznane, zarówno dla jej organizatora jak i współuczestników. Wprawdzie autor solidnie przygotował się do niej, zgromadził i uporządkował swoją wiedzę o terytorium, w które wyruszał, ale przewodnią myślą było pytanie o to, co może napotkać po drodze, jakie emocje i refleksje będą towarzyszyły wszystkim, jakie zachowania współuczestników tej podróży będą wyznaczały kolejne jej etapy. Istotnym walorem dysertacji jest przedstawione w niej podejście edukacyjne kwestionujące pojęcie dzieci jako biernych uczestników procesów zmiany w edukacji. Zamiast tego pozycjonuje je jako podmioty posiadające prawa, społecznie osadzone, zdolne do współtworzenia relacji społecznych i kształtowania warunków doświadczania samorządności. Podzielam zdanie doktoranta, że „samorządność i partycypacja uczniów w wieku 6-9 lat w ramach systemu edukacyjnego nie znajduje aktualnie należytego odzwierciedlenia ani w teorii, ani w praktyce pedagogicznej wielu szkół w Polsce.” (s. 5). I jak pisze on dalej: „Analiza aktualnego stanu idei samorządności w polskim systemie oświatowym ujawnia znaczącą dysproporcję między bogatym dziedzictwem teoretycznym - obejmującym dorobek filozoficzny, pedagogiczny i historyczny, (...) a współczesną praktyką edukacyjną. Szczególnie wyraźna różnica pojawia się w zakresie realizacji postulatów samorządności w kontekście edukacji wczesnoszkolnej” (s. 17). Przedłożona do recenzji rozprawa jest ważnym elementem łagodzącą tę dysproporcję.

Opinia o strukturze rozprawy

Rozprawa doktorska mgra Krzysztofa Kasperka ma typową strukturę raportu z badań, to znaczy składa się z wprowadzenia w problematykę badań, przedstawienia podejścia badawczego, konceptualizacji gromadzenia i analizy danych oraz prezentacji i dyskusji materiału faktograficznego i końcowych konkluzji. Zachowana jest logika i proporcja objętości poszczególnych części rozprawy. Do pracy dołączona jest bibliografia oraz aneksy. Zaskakuje brak streszczenia w języku angielskim (wymaganie: Art. 187.4).

Tytuł rozprawy jednoznacznie wyznacza pole prowadzonych badań.

W części I (*Teoretyczne podstawy samorządności uczniowskiej w edukacji wczesnoszkolnej*) składającej się z 6 rozdziałów zamieszczony jest przegląd piśmiennictwa na temat kategorii kluczowych dla projektu badawczego. Jest to rzetelne, dogłębne wprowadzenie w problematykę badań. Autor, korzystając z treści trafnie dobranych źródeł informacji (tekstów i formalnych dokumentów) przekonująco uzasadnia, że rozwijanie dziecięcej partycypacji na wczesnych etapach edukacji szkolnej jest kluczowe dla kształtowania aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Uzasadnia, że nieodzowną rolę w skutecznym wdrażaniu mechanizmów partycypacyjnych odgrywa kultura szkoły oraz odpowiednie przygotowanie nauczycieli, ale także postawy rodziców. Szerokie spektrum argumentów – od specyfiki propedeutyki samorządności i właściwości rozwojowych uczniów w I etapie formalnej edukacji poprzez rolę szkoły i nauczyciela po konteksty formalno-prawne uczniowskiej autonomii i odpowiedzialności – przedstawił argumentację prawną - odwołał się do treści Konwencji o prawach dziecka (1.5) oraz prawa oświatowego (1.6).

Treść tej części rozprawy dowodzi rzetelnego opanowania wiedzy z nauk społecznych i umiejętności zastosowania jej w doborze argumentów na rzecz podjętego projektu badawczego.

Na takim fundamencie osadzona jest konceptualizacja badań własnych (część II) zawierająca uzasadnienie wyboru tematu badań, cele i problemy badawcze, uzasadnienie wyboru strategii badawczej, zestaw metod gromadzenia i analizy danych oraz przedstawienie etycznych aspektów prowadzonych badań. Kolejne elementy tej części zawierają kluczowe informacje o projektowanych badaniach i sposobach ich realizacji.

Trzecią częścią rozprawy jest prezentacja i dyskusja wyników badań. Ta część zawiera opisy oraz ilustracje danych zgromadzonych w procesie zintegrowanego badania i edukacyjnego działania. Treści uporządkowane są w 5 komplementarnych i koherentnych rozdziałach.

Rozprawę kończy podsumowanie wyników badania i wprowadzanej zmiany edukacyjnej oraz wnioski pod adresem praktyki i dalszych badań.

Do pracy dołączony jest obszerny, krytycznie dobrany spis piśmiennictwa wykorzystanego w pracy nad rozprawą oraz spisy tabelarycznych, graficznych i wizualnych danych empirycznych. Jest również Aneks zawierający wzory wymaganych formalnie dokumentów oraz wzory wykorzystanych narzędzi badawczych (kwestionariusz wywiadu z dziećmi i scheduły obserwacji uczestniczącej, w tym struktury notatek w dzienniku badacza.

Treści poszczególnych części są zgodne z ich tytułami. Taka struktura dysertacji świadczy o opanowaniu warsztatu badawczego – od pomysłu poprzez realizację po sporządzenie kompletnego raportu z badań.

Opinia o zawartości treściowej dysertacji

W tej części recenzji odnoszę się do tych elementów dysertacji, które, moim zdaniem, zasługują na szczególną uwagę i dyskusję w czasie publicznej obrony.

Podjęta w pracy problematyka wprowadzania dzieci demokratyczne uczestniczenie w strukturze społecznej wymaga przyjęcia perspektywy wielu dyscyplin, zwłaszcza pedagogiki, psychologii, socjologii i prawa. Treści części pierwszej i zawartych w niej rozdziałów wskazują na pogłębioną analizę piśmiennictwa z tych właśnie dyscyplin. W centrum uwagi lokuje się samorządność w instytucji edukacyjnej. Autor sięga do historii podejścia do idei i praktyk samorządności uczniowskiej. Przywołuje doświadczenia J. Korczaka i A. Kamińskiego. Zwraca uwagę za Lewinem, że samorządność uczniowska odnosi się do działań „poza klasą i lekcjami, natomiast w klasie i na lekcji panuje atmosfera autorytaryzmu, który nie liczy się z potrzebami i zainteresowaniami dzieci” (s. 13). Postanowił to zmienić: „uważam, że obecnie przyjęta struktura samorządu szkolnego nie spełnia swoich założeń i wymaga głębokiej przebudowy prawnej, ale i świadomościowej” (s. 14).

W tej części pracy zamieszczona jest autorska definicja propedeutyki samorządności (s. 20). Zawarł w niej (tej definicji) opis jej specyfiki oraz warunki jej istnienia i rozwoju. Autor sformułował ją na podstawie krytycznego odczytania dotychczasowych definicji zawartych w literaturze pedagogicznej oraz dokumentach formalnych. Na rys. 1. przedstawiony jest model propedeutyki samorządności dzieci w edukacji wczesnoszkolnej (s. 22). Struktura modelu jest logiczna, ale zastanawiają mnie strzałki, ich kierunek. Czy w ogóle są potrzebne?

Mgr Krzysztof Kasperek zwrócił uwagę na znaczenie szkolnej socjalizacji w procesie doświadczenia samorządności wskazując proces socjalizacji transformacyjnej jako czynnik sprawczy odpowiedniej kultury pracy i atmosfery klasowej będącej źródłem autonomicznych i odpowiedzialnych doświadczeń dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. (s. 36.)

Część I rozprawy zawiera treści, które z jednej strony ukierunkowywały badania nad warunkami wdrażania propedeutyki dziecięcej samorządności, z drugiej - nauczycielską

praktykę w tym zakresie, a z trzeciej – przejrzyste opisy, analizy i interpretacje dziecięcych samorządnych doświadczeń. Są one „nabitą strzelbą” (Czechow), która jest celnie uaktywniona w części III.

W części II – *Metodologia badań własnych* - rzeczowo uzasadnione jest podjęcie problematyki badawczej. Jasno sformułowane są cele badań. Główny problem badawczy wyznacza pole eksploracji. Jednakże autor nie przedstawił procedury uszczegółowienia głównego problemu. Zastanawia mnie więc długa lista problemów szczegółowych. Doktorant pyta w głównym problemie o dwie klasy zjawisk – doświadczenie i rozumienie przez dzieci procesu kształtowania się samorządności w środowisku szkolnym. A w długiej liście pytań szczegółowych są pytania o działania nauczyciela, znaczenie ukrytego programu i kulturę szkoły. To są niewątpliwie ważne źródła dziecięcych doświadczeń, które autor wywiódł z analizy piśmiennictwa. Zastanawiam się, czy sformułowany w rozprawie problem główny można byłoby poszerzyć o pytanie o źródła: Jak dzieci w wieku wczesnoszkolnym doświadczają i rozumieją proces kształtowania się samorządności w środowisku szkolnym i jakie są źródła doświadczania i rozumienia? albo prościej: Jakie są źródła doświadczania i rozumienia procesu kształtowania się samorządności w środowisku szkolnym?

Moje tytanie o procedurę redukcji głównego problemu badawczego i wyłaniania problemów szczegółowych wynika z tego, że na s. 179 jest inna lista pytań szczegółowych. A jeszcze inne efekty redukcji głównego problemu badawczego znajduję w strukturze rozdziału 3. Za przyczynę tej rozbieżności przyjmuję właśnie brak procedury redukcji problemu głównego.

Przekonujące jest uzasadnienie pierwszoosobowej strategii badania w działaniu. Przedmiotem badania są bowiem codzienne nauczycielskie praktyki wspierające samorządność uczniów poprzez wprowadzanie kolejnych zmian w warunkach rzeczywistych. Badanie i działanie realizowane jest z poszanowaniem zasad uczniowskiej partycypacji w procesach edukacyjnych w klasie szkolnej i spełnia warunki etyczności.

Na szczególne podkreślenie zasługuje to, że autor przedstawiając metody gromadzenia danych oraz metody ich analizy skupił się na argumentowaniu zasadności ich wyboru na potrzeby realizacji projektu badania w działaniu.

Strukturę części III (*Analiza i interpretacja zebranego materiału badawczego*) wyznaczają cztery grupy elementów badania i działania, mianowicie: doświadczenia uczniów związane z samorządnością, rola nauczyciela w rozwijaniu samorządności, rola grupy rówieśniczej w doświadczeniach samorządności oraz rola szkoły jako kontekstu wdrażania innowacji pedagogicznej i realizacji projektu badawczego. Rozdział ten zawiera, moim zdaniem, odpowiedzi na 4 szczegółowe pytania badawcze – problemy szczegółowe: jakie są

doświadczenia uczniów związane z samorządnością? Jaka jest rola nauczyciela w rozwijaniu samorządności? Jaka jest rola grupy rówieśniczej ...? Jaka jest rola szkoły...? Taka ich lista, zamiast 16 zamieszczonych w rozdziale 2 byłaby bardziej czytelna.

Analizę i interpretację zgromadzonych danych cechuje krytyczność. Autor rozprawy wskazuje efekty działań w poszczególnych cyklach badania. Zwraca uwagę na pola sprawstwa uczniów - dominują decyzje z obszaru życia klasowego nad decyzjami dydaktycznymi. Można to wyjaśnić specyfiką ukrytego programu szkoły, zgodnie z którą w klasie szkolnej decyzje dotyczące kształcenia należą do nauczyciela. Jednakże przykłady uczestniczenia uczniów w tym polu decyzyjnym dowodzą możliwości przekroczenia pojmowania samorządności uczniowskiej wyłącznie w sprawach społecznego życia klasy.

Zgromadzony bogaty materiał empiryczny został poddany analizie i interpretacji, a następnie odkryte zjawiska zostały wyjaśniane z wykorzystaniem teorii przedstawionych w rozdziale 1. Na podkreślenie zasługują refleksyjne analizy własnej roli jako nauczyciela, przewodnika, mentora, i innowatora osadzone w obserwacji własnych działań i ich wpływu na samorządność uczniowską.

Zaskakuje mnie wyrażanie danych liczbowych dotyczących liczebności dzieci w procentach. W Zakończeniu zamieszczone są odpowiedzi na kolejne 16 pytań badawczych. Zastanawiam się, czy nie prościej byłoby pozostać przy przedstawieniu zsyntezowanych konkluzji z poszczególnych części rozdziału 3 i pozostawić treści od 2 akapitu na s. 367.

Obszerny jest spis wykorzystanych tekstów. Zarówno ich dobór jak i sposób wykorzystania w kolejnych etapach pracy nad rozprawą świadczy o krytycznym refleksyjnym realizowaniu projektu badawczego i edukacyjnego, badaniu własnej pedagogicznej praktyki, prezentowaniu wyników badania oraz ich interpretacji i wyjaśnianiu w odwołaniu do teorii i wyników badań prowadzonych przez inne osoby. Doktorant sięgnął do teorii i doświadczeń badawczy/badaczek w kraju i za granicą, w innych kontekstach edukacyjnych.

Sumując opinie o treści dysertacji stwierdzam, że jest to dojrzała praca osadzona na solidnym fundamencie piśmienniczym i konsekwentnie realizowanej strategii badania w działaniu. Wyniki badań oraz sposób ich prezentacji i interpretacji, poza walorami poznawczymi cechuje wysoki poziom aplikacyjności.

Oryginalność rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa jest przykładem badania nauczycielskiej praktyki z poszanowaniem procedur i zasad *children studies*. Jest oryginalną pracą badawczą. Oryginalność dostrzegam w trzech wymiarach: ontologicznym, epistemologicznym i utylitarnym.

Oryginalność w wymiarze ontologicznym uwidoczniła jest w przedmiocie badań – warunkach i procesie kształtowania samorządności uczniów w edukacji wczesnoszkolnej oraz doświadczenia uczniów tym procesie. Jest to bardzo złożony, wielowarstwowy i wielowymiarowy fenomen istotny z pedagogicznego punktu widzenia. Młody badacz wyznaczył sobie jako zadanie badawcze opisanie i zrozumienie doświadczeń i procesu kształtowania się samorządności przez uczniów w wieku 6-9 lat w społecznej szkole podstawowej.

W wymiarze epistemologicznym oryginalność rozprawy wyraża się w odpowiedzialnym i konsekwentnym realizowaniu przyjętej strategii badawczej, to znaczy partycypacyjnego badania w działaniu. Chociaż metodologie partycypacyjne są obecne w organizacjach społecznych, ich systematyczna integracja z formalnymi systemami edukacji pozostaje ograniczona. Niewątpliwą oryginalnością są ewaluacje longitudinalne, które monitorują trwałość efektów uczenia się i zmian w zachowaniu w czasie. Na podkreślenie zasługuje komplementarność zastosowanych metod gromadzenia danych oraz ich analizy. Nagrania video i inne metody wizualne zostały wykorzystywane do wzmacniania u dzieci roli aktywnych twórców wiedzy i krytycznych badaczy. Szczegółowo przedstawione są metody postępowania ze zgromadzonym materiałem empirycznym. W dyskusji wyników badań uwidoczniła jest samoświadomość metodologiczna doktoranta. Podkreśla on rolę przyjętej strategii badawczej w uzyskanych wynikach badań. „Gdybym realizował standardowe badania, z góry ustalonymi założeniami uzyskałbym zupełnie inne wyniki.”(s. 254). Jednocześnie ma świadomość ograniczeń. Stwierdza, że jako badacz i jednocześnie uczestnik opisywanych, interpretowanych i wyjaśnianych sytuacji narażony jest na wystąpienie zniekształceń wyników (s. 262). W wymiarze prakseologicznym/utylnym oryginalność rozprawy wyraża się w z jednej strony we wzbogaceniu wiedzy wytworzonej w procesie badań - wyniki badań służą aktualizacji i uzupełnieniu wiadomości o warunkach wdrażania propedeutyki samorządności, z drugiej w aplikacyjności tej wiedzy - wypracowane metody i narzędzia, mogą wspomóc nauczycieli oraz dyrektorów w tworzeniu środowiska sprzyjającego realnej samorządności najmłodszych uczniów.

Wymiary te są zharmonizowane. Oryginalne są również wymierne korzyści z przeprowadzonych badań nie tylko dla wiedzy i praktyki nauczycielskiej, ale także dla wiedzy o samorządności dziecięcej jako środka edukacji. Ponadto korzyścią są realne efekty edukacyjne w postaci nabywania przez dzieci aktywnie uczestniczące w projekcie umiejętności samodzielnego działania i podejmowania odpowiedzialności za rozwiązywanie własnych trudności. Na szczególnie zainteresowanie zasługuje samorządność w procesie dydaktycznym

(3.1.6). Jest to ważny element rozprawy ukazujący zwykle niedoceniane pole doświadczeń samorządowych w szkole. Opisy i interpretacje uczniowskich zachowań w procesie uczenia się unaoczniają potencjał autonomii i odpowiedzialności uczniów w młodszym wieku szkolnym.

Uwagi redakcyjne

Praca jest przykładem narracji, w której „język giętki wyraża to co myśli głowa” (Juliusz Słowacki). Uwidoczniona jest logiczna narracja z zachowaniem troski o jasność wyводу. Ten świetny obraz psują słowa i wyrażenia zaskakujące w narracji w badaniach partycypacyjnych, „badani”, „badana grupa”. Z niezrozumiałych powodów autor posłużył się rusycyzmem „sowiecki” (s. 12). Użył też słowa „ciężko” – zamiast trudno (s. 15).

Są też nieliczne niezręczności redakcyjne: „Proces socjalizacji w szkole opiera się na kilka (?) zasadniczych kwestiach” (s. 31), „Różni zagraniczni badacze tacy jak Durkheim uważają,” (s.32), „mieć pozytywne efekty na zdolności poznawcze,” (s. 45), „stają się miejscem na rozwój empatii” (s. 47), „silna korelacja (co zaskakuje w badaniach jakościowych, s. 260). „Należy mieć też świadomość, że jako badacz i jednocześnie uczestnik opisywanych sytuacji, możliwe jest wystąpienie zniekształceń w interpretacji własnych działań pedagogicznych” (s. 262).

Redakcyjne uwagi odnoszą się także do pisowni nazwisk i imion: Marzena Nowicka (nie Marzena) s. 34, 68, Gillian Rose, s. 160). Dostrzegłam też powtórzenie ze s. 26 na s. 27: Według J. Piageta, dzieci w wieku do około 7–8 lat znajdują się w fazie tzw. moralności heteronomicznej (Możdżeń, 2009, s. 141).

Te nieliczne potknięcia nie przesłaniają ogólnej opinii o jasności wyводу i dyscyplinie narracyjnej.

Konkluzje

Autor rozprawy wskazał lukę badawczą w odniesieniu propedeutyki samorządności dziecięcej ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa niepublicznego, ale przede wszystkim lukę w metodologii badań z udziałem dzieci i problemy z tym związane. Efektem prowadzonych badań jest prezentowany w rozprawie autorski model rozwijania propedeutyki samorządności u dzieci w wieku 6-9 lat oraz długofalowy, refleksyjny proces badawczy, w którym badacz jako wychowawca aktywnie uczestniczy w życiu klasy i bada rezultaty swoich działań. Przedstawiony model propedeutyki samorządności jest interesująca i atrakcyjną propozycją innego myślenia o dzieciach i ich miejscu w społeczności szkolnej.

Cele badań zostały osiągnięte, zarówno w wymiarze poznawczym jak i praktycznym.

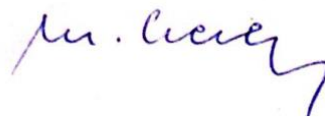
Wyniki badań dowodzą możliwości zniwelowania a wręcz przekroczenia rozziwów między deklaratywnymi założeniami a praktyczną implementacją założeń programowych.

Unaoczniają, że starannie dobrane i zastosowane strategie realnie wspierają dziecięce zaangażowanie i współdecydowanie w środowisku klasowym. Krzysztof Kasperek podkreśla, że zdaje sobie sprawę z konsekwencji prowadzenia badań w szkole niepublicznej, do której uczęszczają dzieci o wyższym od przeciętnego kapitale kulturowym. Akcentuje też znaczenie samoświadomości nauczyciela w procesie tworzenia warunków doświadczania samodzielności i samorządności uczniów i uczennic.

Treść i forma rozprawy świadczą o wysokim poziomie wiedzy w dziedzinie nauk społecznych ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy pedagogicznej. Zarówno badania jak i raport z nich spełniają kryteria etyczne wymagane w dziecięcych badaniach (*children studies*).

Konkludując wyrażoną opinię stwierdzam, że mgr Krzysztof Kasperek przedłożył rozprawę doktorską, której treść i forma wypełniają warunki zawarte w Art. 187. 1. I 2. Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. R.P. poz. 1668). To znaczy zaprezentował w rozprawie ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem dysertacji jest oryginalny problem badawczy oraz konsekwentne jego rozwiązanie z wykorzystaniem trafnie dobranych metod badawczych. Ponadto, rozprawa ma wysoki walor aplikacyjny w edukacji. Poczynione przez mnie uwagi traktuję jako przedmiot dyskusji w czasie publicznej obrony.

Z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie mgra Krzysztofa Kasperka do publicznej obrony tej rozprawy. Stosownie do **Zarządzenia nr 62 Rektora Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 28 kwietnia 2025 r. w sprawie określenia warunków wyróżniania rozpraw doktorskich § 2** wnoszę o wyróżnienie tej rozprawy, opublikowanie jej oraz sugeruję zgłoszenie jej do ogólnopolskich konkursów na wyróżniające się rozprawy doktorskie (np. PTP, Rzecznika Praw Dziecka, ...)

Szczecin, 06.12.2025 r.

